

N:o 14.

*Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen om anordnande
å kronodomänen Restad i Elfsborgs län af en asyl
för sinnessjuka; gifven Stockholms slott den 22 december
1899.*

Under åberopande af bilagda utdrag af protokollet öfver ecklesiastik-
ärenden för denna dag vill Kongl. Maj:t härmed föreslå Riksdagen

ej mindre medgifva, att till anordnande af en asyl för sinnessjuka, i
hufvudsaklig enlighet med hvad medicinalstyrelsen i sådant afseende före-
slagit, må från och med den 14 mars 1901 upplåtas för statsverkets räk-
ning utarrenderade förra landshöfdingebostället 1 mantal Restad i Naglums
socken af Elfsborgs län, jemte de å nämnda egendom befintliga, kronan
tillhöriga byggnader, med skyldighet för domänstyrelsen att tills vidare,
intill dess Kongl. Maj:t kan finna godt annorlunda bestämma, förvalta den
till egendomen hörande skogsmark, men med rätt för asylförvaltningen att
låta i skogen anordna promenader för de sjuka och att å mossar och
annan därför lämplig mark verkställa nyodlingar,

än äfven dels till uppförande af de för asylen erforderliga byggnader
samt anläggning af spårväg och vattenledning till asylen m. m. i hufvud-
saklig enlighet med de för detta ändamål upprättade ritningar, dock med
Kongl. Maj:t förbehållen rätt att låta deri göra sådana jemkningar, som
kunna finnas erforderliga eller lämpliga och ej föranleda öfverskridande
af de beräknade kostnadernas slutsumma, dels ock till ersättning åt egen-
domens nuvarande arrendator för det han före arrendetidens utgång från-
träder arrendet bevilja ett anslag af 2,613,700 kronor och deraf på extra
stat för år 1901 anvisa ett belopp af 378,700 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola Riksdagens vederbörande utskott tillhandahållas; och Kongl. Maj:t förblifver Riksdagen med all kongl. nåd och ynnest städse välbevågen.

OSCAR.

Nils Claëson.

Utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 22 december 1899.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern BOSTRÖM,

Statsråden: WIKBLAD,

ANNERSTEDT,

herr VON KRUSENSTJERNA,

grefve WACHTMEISTER,

CLAËSON,

DYRSSEN,

CRUSEBJÖRN,

RESTADIUS.

Chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Claëson yttrade:

»Genom nådigt bref till medicinalstyrelsen af den 29 oktober 1897 fann Eders Kongl. Maj:t godt föreskrifva, att — för afgifvande af förslag till lämplig plats för en ifrågasatt asyl för vård af sinnessjuka hufvudsakligen från vestra Sverige, hvilket förslag jemväl borde angifva, huru för asylen skulle lämpligen kunna beredas tillgång till godt hushållsvatten och nödigt aflopp för spillvatten, samt vara åtföljdt såväl af karteskisser, utvisande det ungefärliga läget för nödiga byggnader vid asylen, som ock af beräkning utaf kostnaderna för inköp af den för asylen behöfliga arealen med mera — af medicinalstyrelsen skulle tillsättas en kommission, bestående af dåvarande generaldirektören Aug. Almén såsom ordförande samt medicinalstyrelsens i hospitalsbyggnadsärenden biträdande arkitekt hofintendenten A. Kumlien jemte tre andra af styrelsen förordnade sakkunnige personer såsom ledamöter.

Sedan medicinalstyrelsen på grund häraf förordnat medicinalrådet G. Bolling samt e. o. professorerna S. Ödman och E. Hjertström såsom ledamöter i kommissionen, har denna kommission, efter att såsom grundval för sina forskningar efter tjenlig plats för den ifrågasatta asylen hafva uppstått vissa fordringar, besökt mer än tio olika platser inom Hallands, Elfsborgs och Skaraborgs län, undersökt, huru de uppställda fordringarna på dessa olika platser kunde uppfyllas, samt slutligen i en till medicinalstyrelsen den 7 maj 1898 aflåten, af kartor, esquisser, beskrifningar och andra bilagor åtföljd skrifvelse afgifvit berättelse öfver utförandet af sitt uppdrag och dervid meddelat, att kommissionen beslutit såsom den lämpligaste och fördelaktigaste platsen för det angifna ändamålet föreslå kronodomänen Restad invid Venersborg, hvaremot kommissionen funnit åtskilligt att anmärka mot öfriga af kommissionen besökta platser.

Angående kronodomänen Restad innehåller asylkommissionens skrifvelse hufvudsakligen följande.

Förra landshöfdingebostället ett mantal Restad i Naglums socken och Väne härad af Elfsborgs län erbjuder så afgjorda fördelar framför öfriga för asylen ifrågasatta egendomar, att samma Restad förtjenar en noggrann beskrifning. Egendomen Restad är belägen söder om Venersborg invid Göta elf, öster om Carlsgraf med Brinkebergs sluss. Afståndet från boningshusen vid Restad efter landsvägen till Venersborgs kyrka är 6 kilometer och till Rånnums jernvägsstation 5,5 kilometer, hvilken senare väg kan minskas till 2,5 kilometer, derest man med båt far öfver Göta elf midt emot Restad.

a) Den till egendomen Restad hörande jordarealen utgöres, enligt af landtmätare uppgjort sammandrag af befintliga beskrifningar öfver egendomen, i jemnade tal af:

odlad mark (åker och äng)	194	tunnland
betes- och skogsmark	170	»
impedimenter och undantag	18	»

Summa 382 tunnland.

På spridda områden af egendomen finnas 9 torp, inberäknade i den ofvan angifna arealen. Af samtliga inegorna återstå, sedan betes- och skogsmark frånräknats, 212 tunnland, hvaraf:

	åker	äng	impedimenter	summa
unders gårdens eget bruk	91	14	13	= 118 tunnland
under torparens bruk	36	52	6	= 94 »
Summa	127	66	19	= 212 tunnland.

Jordarealen är alltså fullt tillräcklig för bedrivande af jordbruk med sysselsättning tillika åt alla för jordbruksarbeten användbara patienter. Odlingslägenheter finnas flerstädes å skogen, hvarigenom en för patienterna särdeles passande sysselsättning kan dem beredas och detta för öfrigt med afsevärd ekonomisk fördel.

b) Restad erbjuder ett i högsta grad fridfullt, af naturliga gränser skyddadt läge. Inegorna med befintliga och blifvande byggnader skyddas åt vester af Carlsgraf med Brinkebergs sluss och kulle, åt söder och öster af Göta elf, åt norr af egendomens betydliga skogsmark. Ingen allmän eller eljest trafikerad väg finnes inom eller öfver egendomens egor. Inegorna hafva en förmånlig lutning åt söder åt Göta elf. Byggnadsplatsen har ett vackert, åt söder öppet, solbelyst läge, 15 meter högt öfver elfven, så att platsens dränering jemte aflopp för allt spillvatten kan åstadkommas utan nämnvärda kostnader. Afståndet från elfven till midten af byggnadskomplexen är 400 meter.

c) I närheten af byggnadsplatsen finnes tillräcklig, halfvuxen barrskog af god växtkraft, hvarest utan svårighet kunna anordnas parker och promenader till patienternas förströelse. Åtskilliga på inegorna nära byggnadsplatsen befintliga, med ek och annan löfskog bevuxna bergbackar eller impedimenter lämpa sig äfvenledes särdeles väl till parkanläggningar, och kunna patienterna derstädes relativt lätt öfvervakas.

d) Vester om och på lämpligt afstånd från de nuvarande bonings- och ekonomihusen vid Restad finnes en fullt lämplig byggnadsplats för asylens många hus, tillräckligt stor och af rektangulär form. Planeringen kommer ej att kräfva större utgifter än vanligt, enär den sten, som behöfver aflägsnas, med fördel kan användas till grundläggning för husen m. m. Dränering af grunderna och aflopp för spillvatten kunna med lätthet åstadkommas, på sätt redan är nämndt. Boningshusen få ett vackert och väl skyddadt läge, öppet för södersol. Till skydd mot kalla vindar tjänar den starkt kuperade skogbevuxna marken mot norr samt åt öster i någon mån de aflägsnare, höga Halle- och Hunneberg.

e) Den nedanför byggnadsplatsen flytande Göta elf erbjuder en obegränsad tillgång på godt vatten, som efter en föregående föga kostsam filtrering blifver fullgodt till mat och dryck och öfriga hushållsbehof. Från en vid elfven anlagd pumpinrättning bör vattnet efter därstädes verkställd filtrering uppfordras till ett på lämplig plats uppfördt vattentorn, tillräckligt stort och högt afven för eldsläckningsbehof, på sätt vid våra hospital och asyler är brukligt.

Mot ofvan under d) och e) uttalade fördelaktiga omdömen beträffande byggnadsplatsens lämplighet och elfvattnets godhet kan invändas, såväl att

den å Vargön i Göta elf ofvan Restad belägna stora trämassefabriken kan vid nordnordostliga vindar förorena luften vid Restad med illa luktande gaser, som ock att samma fabrik ständigt förorenar elfvattnet. Vargö trämassefabrik använder sedan 1888 och efter fabriken betydliga utvidgning 1892 för cellulösans renande från hartser m. m. två väsentligt olika metoder, nemligen behandling dels med kaustiskt natron dels med kalciumsulfid. Vid den förra metoden förorenas luften, vid den senare åter elfvattnet. Sedan natronluten upplöst en del ämnen ur veden, intorkas den, upphettas ytterligare och förbrännes slutligen efter tillsats af surt natriumsulfat. De dervid bortgående gaserna förbrännas visserligen, men ej så fullständigt, att icke luften från eldstaden medför en del illaluktande gaser och vid vissa vindar kan kännas obehaglig vid Venersborgs stad och enligt uppgift äfven vid Trollhättan samt än mer vid det närmare belägna Restad, dock endast vid de tillfällen, då en helt svag nordnordostlig vind drifver röken utefter elfven. Sådan vind lär dock sällan förekomma, hvarpå såsom ett om ock ovanligt exempel må anföras, att, ehuru läkare och andra i Venersborg lofvat begagna första gynsamma tillfälle att besöka Restad, så snart luften der kändes besvärande genom röken från Vargöfabriken, dock intet sådant tillfälle lär hafva förekommit från november 1897 till april 1898. Vid kommissionens senaste besök å Restad den 25 och 26 april 1898 kändes s. k. Vargöluft med en något främmande, men ingalunda besvärande lukt. Den 26 april fördes mycken rök utefter elfven, och luften kändes då något besvärande midt emot och nära fabriken, men endast helt obetydligt vid Restads boningshus och än mindre vid den blifvande, mera aflägsna byggnadsplatsen. Vid starkare nordnordostlig vind och vid alla andra vindar lär Restad ej besväras det minsta af nämnda förorening i luften från Vargöfabriken. Nämnda förbränningsprodukter kunna ej med skäl anses vara menliga för helsan i den ofantliga utspänning de förekomma i luften, men kommissionen har likväl med hänsyn till frågans betydelse inhemtat ytterligare upplysningar från sakkunnige män, förtrogna med de lokala förhållandena vid Restad, och från dessa personer erhållit tillfredsställande upplysningar. Särskildt förtjenar att här återgifvas följande utlåtande af provinsialläkaren i Venersborg C. A. Friman: »Under åren 1890—1894 var af enskild person vid Restad en asyl 'för nervsjuka och lindrigt sinnessjuka qvinnor' inrättad. Under denna tid besökte undertecknad, som antagen läkare derstädes, Restad en å två gånger hvarje vecka, och får jag af förekommen anledning intyga, att jag under denna tid aldrig märkte någon s. k. Vargöluft, som nämnvärdt besvärade mig, och, hvad jag anser vara mera betydande, hörde jag aldrig af sjuk-sköterskor eller af de i många hänseenden mycket känsliga patienterna

någon klagan öfver elak lukt från Vargö pappersbruk. Venersborg den 13 Januari 1898. Carl A. Friman, provinsialläkare.» Af detta upplysande utlåtande framgår att, äfven om luften vid nordnordostlig vind någon gång skulle kännas obehaglig, deraf icke kan befaras något menligt inflytande för den personal, som skulle komma att vistas vid en asyl å Restad. Detta bekräftas ytterligare af ett utlåtande af stadsläkaren Karl Bylund, så lydande: »Anmodad utaf herr generaldirektören August Almén att yttra mig, huruvida den omtalade lukt, som sprides från Vargö fabrik, kan vara synnerligen besvärande för dem som bo å egendomen Restad, får jag, som temligen noga känner till förhållandena der i trakten, som min mening framhålla, att ifrågavarande lukt, förnimbar på ett ganska obehagligt sätt för Vargö fabriks omgifningar i allmänhet, likväl torde kännas mera sällan å Restad. Detta beroende af vindförhållandena. För att lukten skall träffa nämnda egendom, måste den komma med vind från nord eller nordnordost. Men denna förekommer sällan, och då vanligen med stor styrka, i hvilket fall den stryker öfver en så nära belägen plats. Är vinden svag deremot, då förnimmes nog lukten, som då liksom sjunker ner öfver de nära liggande, ja äfven aflägsna partier. Hvad det sanitära inflytandet på traktens befolkning angår, så har jag, som många år varit läkare på egendomar i närheten af Vargön, aldrig kunnat finna något skadligt sådant uppkommit. Icke heller har jag i staden härstädes, som under rådande svaga sydostliga vindar får rätt obehagliga känningar af Vargön, kunnat spåra något, som kan gifva anledning till den förmodan, att denna lukt, som utan tvifvel är af högst obehaglig art, kunnat medföra något men för invånarnes helsa. Venersborg den 26 april 1898. Karl Bylund, stadsläkare.»

Beträffande åter vattnets förorenande genom uttappning i Göta elf af lut, innehållande kalciumsulfid jemte ur veden upplösta hartser m. m., får ej förbises, att, äfven om en myckenhet förbrukad lut utsläppes i elfven, dess kolossala vattenmassa deraf förorenas endast till en försvinnande ringa del. Enligt lemnade uppgifter beräknas den i elfven utsläppta kalciumsulfidlut till 30 kubikmeter i dygnet, och då vattenmängden i elfven beräknas vexla mellan 350 och 650 kubikmeter i sekunden eller vid *minsta* vattenmängden i elfven till 30 millioner kubikmeter för dygn, skulle alltså äfven vid *lägsta* vattenståndet i elfven 1 del lut komma att blandas med 1 million delar elfvatten. Då sulfid eller svafvelsyrlighet i utspädd form med fördel användts vid förvaring eller konservering af ömtåliga födoämnen, kan den i tillräckligt utspädd form ej anses vara i och för sig menlig. Men när frågan om vattnets beskaffenhet och godhet förtjenar det största afseende, har kommissionen genom handelskemisten i

Stockholm filosofie doktorn C. Setterberg låtit undersöka vid olika tider och ställen genom apotekaren A. Unger i Venersborg ur elfven tagna prof på dess vatten. Dessa prof togos första gången den 1 december 1897 och andra gången den 6 januari 1898 på lämpligt afstånd från stranden. Profvet n:o 1 togs vid elfvens norra strand rätt nedanför den blifvande byggnadsplatsen, profvet n:o 2 vid södra eller motsatta stranden af elfven likaledes midt för byggnadsplatsen, profvet n:o 3 togs vid Önafors ur en mindre, ofvanför Vargön utgående gren af elfven, hvilken gren återförenar sig med elfven nedanför Vargöfabriken. Profvet n:o 4 togs endast en gång den 6 januari 1898 från en vik af elfven vest-sydvest om Vargön vid Restads område, till hvilken vik spillvattnet från Vargön under inga omständigheter kan komma.

De af doktor Setterberg vunna resultaten sammanställas nedan i tabellarisk form, beräknade i gram för 100,000 gram vatten, dervid kolumnen a betecknar de vattenprof, som togos den 1 december 1897, och kolumnen b prof, tagna den 6 januari 1898. Samtliga vattenprof hade ett vackert utseende med ren smak utan lukt, voro klara, färglösa eller af en ytterligt svagt gul färg.

	100,000 gram vatten utvisa						
	1		2		3		4
	a	b	a	b	a	b	b
Fasta ämnen	4,2	4,6	5,0	4,2	4,4	3,8	3,6
Hårdhetsgrad enligt Clark	0,60	0,25	0,60	0,25	0,60	0,25	0,25
Syreförbrukning enligt Almén	0,40	0,39	0,62	0,41	0,37	0,42	0,40
Klor	1,07	1,07	1,78	1,07	1,07	1,07	1,24
eller klornatrium	1,77	1,77	2,93	1,77	1,77	1,77	2,05
Svafvelsyra	spår		spår		spår		spår

Häraf synes att samtliga vattenprofven varit så lika, att ingen skilnad dem emellan kunnat uppvisas med undantag för profvet n:o 2 a, taget vid elfvens södra eller vestgöta-sida, der vattnet antagligen rönt någon, om ock ringa förorening från Vargöfabriken, enär mängden af fasta ämnen, syreförbrukning och klor är större än för något annat prof. Någon den minsta förorening från Vargöfabriken af vatten, taget på 3 olika ställen utanför Restads egor, kan deremot ej spåras. Vattnet i elfven är godt och bör efter vanlig sandfiltrering blifva än bättre, och ingen anledning finnes att antaga, det elfvattnet utanför Restad kan komma att förorenas

af spillvatten från Vargöfabriken, äfven om denna i en framtid skulle komma att betydligt utvidgas.

f) Allt orenadt vatten, såsom bad- och spillvatten m. m., kan utan minsta svårighet afledas från den högt belägna byggnadsplatsen åt vester nedanför den sista Brinkebergsslussen till den nedanför befintliga Göta elf och så långt nedanför den blifvande intagningen af hushållsvatten, att dettas förorenande af spillvattnet onöjliggöres. Detta kan ske så mycket lättare, som elfven har rinnande vatten och ingen bakström eller »ida» förefinnes vid stranden nedanför byggnadsplatsen eller i dess närhet.

g) Afståndet från Venersborgs kyrka till byggnadsplatsen är, såsom ofvan är sagdt, 6 kilometer, hvilket möjligen skulle kunna synas vara väl långt, då transportererna mellan dessa båda platser måste ske med hjuldon.

h) Kommunikationerna blifva likväl för tyngre varor bekväma. Äfven om matvaror och andra lätta, ofta behöfliga varor måste transporteras med hjuldon, såsom redan är nämnt, 6 kilometer från Venersborg, 5,5 kilometer från Rånnums jernvägsstation och en eller annan kilometer från egendom belägna å södra sidan af Göta elf, så är dock elfven under den större delen af året segelbar förbi Restad ända till Vargön, och kunna ångbåtar och segelfartyg följaktligen lägga till vid en nedanför byggnadsplatsen uppförd brygga, hvarifrån alla tunga varor utan nämnvärda kostnader med anstaltens spårväg kunna föras direkt till asylområdet. Dessa bekväma sjökommunikationer förtjena att noga beaktas, enär derigenom vinnas billiga transporter icke endast under byggnadstiden för tegel, sand och kalk, trä- och jernvaror m. m. utan äfven för framtiden för stenkol, ved och andra för asylens underhåll nödiga varor. Dessa lyckliga kommunikationer sjöledes komma således att högst väsentligt nedbringa byggnadskostnaderna och det framtida underhållet, om härmed jämföras de kostnader, som skulle uppstå, om alla de nämnda varorna skulle transporteras på jernväg eller landsväg.

i) Enär trakten kring Restad är bördig och kommunikationerna goda, böra lifsförnödenheter kunna erhållas till skäligen och jämförelsevis billiga priser. Alldenstund denna fråga är af icke ringa betydelse för en asyls framtida underhåll, har kommissionen inhemtat uppgifter om leveransprisen under år 1897 vid de lasarett, i hvilkas närhet plats för en asyl varit ifrågasatt. Af de i en vid kommissionens skrifvelse fogad bilaga tabellariskt sammanförda priser å de viktigaste proviantartiklarne vid lasarett i Halmstad, Varberg, Borås, Venersborg och Falköping synes, att de lägsta priserna förekommit vid Varbergs lasarett, och att priserna vid Venersborgs lasarett varit låga samt i allmänhet lägre än vid öfriga lasarett utom Varbergs.

l) Priset å egendomen Restad ställer sig ojämförligt billigare än för

någon annan till asyl ifrågasatt egendom. Sedan kongl. domänstyrelsen fastställt ett värde af 1,400 kronor för utarrendering för statsverkets räkning under 20 år från den 14 mars 1888 af förra landshöfdingebostället ett mantal Restad och anbud derå infordrats vid auktion, har arrendet enligt högsta anbudet fastställts till 2,155 kronor årligen på i kontrakt af den 15 juli 1887 närmare angifna vilkor. — — — — —

Punkten 15 i kontraktet har följande lydelse: »Arrendatorn tillförbindes att, der sådant för allmännyttigt ändamål å kronans vägnar fordras, afstå egendomen tillhörig mark äfvensom inkomstgifvande lägenhet mot åtnjutande af minskning i arrendeafgiften, motsvarande den förlust honom tillskyndas.» Här af synes att all för asylens uppförande erforderlig jord jemte nödiga vägar kan erhållas — dervid arrendatorn dock skall hållas skadeslös för här af vållade olägenheter och förlust, enligt kommissionens åsikt helst efter träffad öfverenskommelse eller, der så ej kan ske, efter värdering — under förutsättning att medgifvande dertill erhålles af domänstyrelsen och att Kongl. Maj:tt beslutar, att asylens skall förläggas till Restad. Alla till egendomen hörande inegor behöfvas ej för asylens räkning under den vanligen långa byggnadstiden och icke heller under de närmast följande åren, men arrendatorn är skyldig, såsom ofvan är visadt, att äfven före arrendetidens slut afstå för asylens behöflig mark. Äfven för framtiden torde vara lämpligt, att domänstyrelsen förfogar öfver den egendomen tillhöriga skogsmark och skog, dock med rätt för asylens målsmän att i skogen anordna promenader för de sjuka och att å mossar och annan därför lämplig mark verkställa nyodlingar. Alla å inegorna befintliga mer eller mindre skogbevuxna bergbackar eller impedimenter böra dock såsom för patienternas förströelse behöfliga fritt disponeras för asylens behof.

Kapitaliseras det nuvarande arrendet 2,155 kronor efter en räntefot af 4 eller 4,5 procent, blifver värdet af egendomen utan skog 53,875 eller 47,889 kronor eller i rundt tal omkring 50,000 kronor; ett pris så lågt, att något dermed jemförligt icke kunnat ifrågasättas vid någon annan till plats för asylens föreslagen egendom, och detta oafsedt att Restad erbjuder en här anordnad asyl så många och stora fördelar, såsom ett isolerad, väl skyddadt läge, utmärkta sjökommunikationer, god byggnadsplats, obegränsad tillgång på godt vatten, lätt aflopp för spillvatten m. m., fördelar, hvilka icke finnas förenade vid någon annan för en asyl ifrågasatt, af kommissionen besökt egendom.

Den å särskild karta utmärkta byggnadsplatsen har en längd af 410 meter och en bredd af 200 meter med två afskurna hörn samt omfattar ungefär 77,000 kvadratmeter eller väl 15 tunnland. Byggnadsplatsen är

större än motsvarande plats vid Lunds och Upsala asyl och erbjuder fullt tillräckligt utrymme för sjukpaviljonger och ekonomihus. Kommissionen har tänkt sig, att husen skulle anordnas i hufvudsaklig öfverensstämmelse med motsvarande anordningar vid Lunds och Upsala asyl, på sätt i en bilagd karteskiss är antydt, dock med de jemkningar, hvilka vid uppgörandet af fullständiga ritningar och planer kunna finnas behöfliga.

Kommissionen anser anstalten böra beräknas för vård af 1,000 sinnessjuka, enär det nuvarande behovet af platser för vård af obotligt sinnessjuka är ovanligt stort och äfven för den närmaste framtiden lär förblifva så stort, att det ingalunda kan tillgodoses med det ofvan angifna antalet sjukplatser. En mindre anstalt kan för öfrigt ej tillrådas af det skäl, att priset, beräknadt för sjukplats, då blefve mycket högt såväl för byggnadernas uppförande som ock för det årliga underhållet för hvarje sjuk. Att redan från början anordna en anstalt för ett större antal patienter än 1,000 synes deremot från sjukvårdens synpunkt ej rådligt. Skulle det emellertid i en framtid visa sig vara behöfligt och lämpligt att än flera sjuka härstädes vårdas, finnes intet hinder att vid Restad för sådant ändamål i närheten af hufvudanstalten anordna fristående villor enligt cottage-systemet, enkelt inredda och anordnade för vård af uteslutande lugna patienter, som med fördel kunde sysselsättas med jordbruksarbeten, eller ock å torpen inrätta jordbrukskolonier (farmsystemet). Restad lämpar sig särdeles väl härför genom egendomens läge och storlek.

Anordnandet vid Restad af en större anstalt för vård af asylpatienter eller obotliga sinnessjuka synes kommissionen vara välbetänkt, men samma anstalt bör därför icke afses uteslutande för asylpatienter, enär det är högeligen önskvärdt, att ett mindre antal botliga sinnessjuka från närmaste landskap, Vestergötland, Dalsland, Bohuslän och Halland, må kort efter insjuknandet samt utan långa och dyra transporter kunna erhålla vård vid den blifvande anstalten med dess för dessa landskap geografiskt fördelaktiga läge. Härtill kommer äfven ett annat skäl, nämligen att anstaltens läkare svårligen kunna i längden bibehålla sitt intresse för de sinnessjukas vård oförminskadt och följa med psykiatriens utveckling, derest icke äfven nyligen insjuknade och botliga sinnessjuka intagas å den blifvande anstalten. Kommissionen anser därför två paviljonger behöfliga för vård af omkring 75 botliga sjuka af hvaradera könet, hufvudsakligen från ofvannämnda län, och att öfriga omkring 850 sjukplatser böra afses för asylpatienter utan afseende på dessas hemort.

Då Restads egendom synes vida bättre lämpad för anordnandet derstädes af en större asyl för vård af sinnessjuka än någon annan ifrågasatt, af kommissionen besökt egendom och derjemte erbjuder många

och afsevärda fördelar med hänsyn såväl till asylens första anordnande som dess framtida underhåll, tvekar kommissionen icke att förorda asylens förläggande till Restad samt att härför nödiga åtgärder må snarast möjligt vidtagas.

Åberopande den berättelse och utredning kommissionen lemnat rörande det åt densamma gifna uppdraget, har medicinalstyrelsen i underdånig skrifvelse den 20 juni 1898 för sin del äfven förordat antagandet af kronodomänen Restad såsom plats för en asyl för vård af sinnessjuka hufvudsakligen från vestra Sverige. Då egendomen Restad vore en till år 1908 utarrenderad kronodomän och arrendekontraktet förbunde arrendatorn att, der sådant för allmännyttigt ändamål å kronans vägnar fordrades, afstå egendomen tillhörig mark äfvensom inkomstgifvande lägenhet mot åtnjutande af minskning i arrendeaifgiften, motsvarande den förlust honom tillskyndades, kunde, enligt medicinalstyrelsens åsigt, ingen svårighet uppstå att till måttligt pris erhålla den ringa del af egendomen, som under byggnadstiden erfordrades. Sedan den påtänkta asylen blifvit färdig och tagits i bruk, behöfdes efter hand för densamma mera af egendomens område, men det kunde förutses, att den större delen af egendomen utan men för anstalten kunde brukas af arrendatorn, så länge den bestämda arrendetiden varade. Medicinalstyrelsen delade likaledes kommissionens åsigt, att den ifrågasatta asylens icke borde beräknas för ett mindre antal än 1,000 sinnessjuka; att en afdelning för ungefär 75 sinnessjuka af hvarterdera könet borde anordnas å asylens, för att botliga sinnessjuka för närmaste landskap — Vestergötland, Dalsland, Bohuslän och Halland — måtte kunna kort tid efter insjuknandet derstädes erhålla vård och behandling; samt att öfriga omkring 850 sjukplatser borde afses för asytpatienter utan afseende på dessas hemort.

Efter nådig remiss har domänstyrelsen i ärendet infordrat yttranden af egendomen Restads arrendator, kronofogden i orten och Eders Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Elfsborgs län samt, med öfverlemnande af dessa yttranden, den 24 oktober 1898 afgifvit underdånigt utlåtande. Domänstyrelsen meddelade dervid:

att ifrågavarande egendom enligt derå under 1886 verkställd arrendeuppskattning vore belägen 0,2 mil från Brinkebergskulla slussar, 0,6 mil från Venersborgs stad, 0,5 mil från Rånnums station på Uddevalla—Venersborg—Herrljunga jernväg samt 0,4 mil från qvarn;

att enligt år 1873 upprättad karta med beskrifning öfver egendomens inegor dessa då utgjordes af 76 har 32,39 ar åker, 37 har 99,20 ar vallar och bergbackar med impedimenter eller tillsammans 114 har 31,59 ar, hvartill komme enligt under år 1886 upprättadt skogsindelningsförslag

65 har 45 ar utmark, deraf 47 har 11 ar skogbeväxt mark och 18 har 34 ar impedimenter;

att vid arrendeuppskattningen, dervid likväl karta med beskrifning icke företeddes, till hufvudgården då brukades omkring 51 har 83 ar, bestående af svartmylla, sand och lermylla på lerbotten af god beskaffenhet, fri från jordstenar och rör;

att egendomen med undantag af till Trollhätte kanalbolag afsöndrad jord blifvit genom domänstyrelsens kontrakt den 15 juli 1887 utarrenderad under 20 års tid från den 14 mars 1888 mot ett årligt arrende af 2,155 kronor, samt att arrenderätten sedermera genom styrelsens resolution den 11 februari 1897 öfverlåtits till nuvarande arrendatorn E. Carlström å Önafors;

att arrendatorn enligt 15 punkten af detta kontrakt tillförbundits att, derest sådant för allmännyttigt ändamål å kronans vägnar fordrades, afstå egendomen tillhörig mark äfvensom inkomstgifvande lägenhet mot åtnjutande af minskning i arrendeafgiften, motsvarande den förlust honom tillskyndades;

att egendomens skogs- och hagmark enligt kontraktets 9 punkt åtföljde arrendet med arrendatorn förbehållen rätt till såväl skogsfångst som bete för kreatur, och hade skogshushållningsplan blifvit af styrelsen fastställd den 18 maj 1887 att tjena till efterrättelse under nu löpande arrendeperiod, enligt hvilken plan årliga virkesafkastningen blifvit bestämd att uttagas med 5,8 kubikmeter genom hjälpvallring, hvarförutom erforderlig rensningshuggning föreskrifvits skola ega rum å hela skogen;

att till egendomen funnits 7 insynade torp med deraf utgående 22 mansdagsverken i veckan att å egendomen på arrendatorns kallelse utgöras, af hvilka torp ett, benämndt Dalen, hvaraf utgjorts 4 mansdagsverken i veckan, enligt styrelsens beslut den 27 augusti 1897 förklarats skola afhysas, jemte det de till torpet hörande egoområden skulle läggas under hufvudgården;

att å hufvudgården finnes följande kronan tillhöriga åbyggnader, nemligen:

1:o karaktershushus af timmer, täckt med tegel på läkt, brädfodradt, oljemåladt, 47 meter långt, 21 meter bredt, 7 meter högt, indeladt till 6 rum, tambur och förstuga på nedra bottnen samt 4 rum på vinden, brandsäkradt för 10,000 kronor;

2:o flygelbyggnad af timmer, täckt med skiffer, brädfodrad, oljemålad, 34 meter lång, 18 meter bred och 8 meter hög, inredd till 4 rum med eldstad, 2 mindre rum utan eldstad, kök med spis och bakugn, bryggshus

med inmurad panna å nedra bottnen samt å vinden 2 gafvelrum, brandförsäkrad för 5,000 kronor;

3:o) magasin eller spanmålsbod, $21\frac{1}{2}$ fot lång, $21\frac{1}{2}$ fot bred och 16 fot hög på knut af timmer, täckt med tegel på bräder, brädfodrad, rödmålad, uppförd å fristående stenpelare och indelad till 2 våningar med loft, brandförsäkrad för 500 kronor, hvilken byggnad, enligt styrelsens beslut den 27 augusti 1897 skulle inom den 1 november 1898 vara tillbyggd till lika längd, bredd och höjd som äldre magasinet med resvirke och bräder samt täckas med tegel på bräder;

4:o) ladugård, innehållande:

a) ladugårdsfasadbyggnad, 61 meter lång, $10\frac{1}{3}$ meter bred och $9\frac{1}{5}$ meter hög, täckt med tegel på bräder, indelad till fähus af timmer med golf, foderbord och vattenrännor af cement; fähus af timmer med cementgolf och i bredd härmed foderlada, långloge, stall af timmer, foder- och selkammare samt vagnbod och redskapshus, brandförsäkrad för 6,000 kronor,

b) sädeslada i vinkel med sistnämnda byggnad och sammanbyggd med denna, $25\frac{1}{4}$ meter lång, $11\frac{9}{10}$ meter bred och $9\frac{1}{5}$ meter hög af stolpar och bräder, täckt med tegel på bräder, indelad till lador och längs byggnadens hela vestra sida långloge med inkörsportar från båda gaffarne,

c) tröskverkshus och tröskloge, 9 meter i fyrkant och $4\frac{3}{4}$ meter högt, uppfördt af resvirke och bräder, täckt med tegel på bräder intill vestra långväggen af sädesladan, dessa båda sistnämnda byggnader brandförsäkrade för 4,000 kronor;

5:o) hemlighus af resvirke och bräder; samt

6:o) svinhus och vedbod, det förra af gråsten med golf och foderhoar af cement, den senare uppförd af resvirke och bräder ofvanpå svinhuset till lika dimensioner som detta, brandförsäkradt för 500 kronor.

Samtliga dessa byggnader befunne sig i utmärkt skick, och hade ladugården och svinhuset med vedboden blifvit nyuppförda under åren 1894 och 1895. Underlydande torp vore ock försedda med nödiga åbyggnader i godt skick.

I det underdåniga utlåtande, som affordrats arrendatorn och hvartill domänstyrelsen hänvisade, hade denne framhållit de olägenheter, som genom asylens anläggande å egendomen blefve en följd såväl för honom personligen som för egendomens framtida skötsel, och för de förluster af flerahanda slag, som för honom derigenom skulle uppstå, samt anhållit, att, om Eders Kongl. Maj:t bestämde, att asylen i fråga skulle förläggas till Restad, arrendatorn måtte lösas från arrendet till egendomen den 14 mars det år, då arbetet med asylbyggnaderna komme att påbörjas, samt

att Eders Kongl. Maj:t täcktes medgifva honom ersättning med i handlingarna bilagd promemoria specificerade belopp, tillhopa 28,760 kronor, för de direkta och indirekta förluster och obehag, som orsakades honom genom arrendets aflämnande.

Vederbörande kronofogde hade med hänsyn till den särdelning af egendomen, som orsakades af asyltomtens utbrytning, ansett kunna ifrågasättas, huruvida ej för staten blefve fördelaktigt att tillmötesgå arrendatorns önskan att blifva skild från arrendet, synnerligast som arrendet för kvarvarande åkerjorden till följd af försvårad brukning med mera måhända komme att ställa sig så lågt, att den förlust, som genom arrendets upphörande, på sätt arrendatorn påyrkat, komme att drabba statsverket, fullt komme att motvägas af fördelen att under byggnadstiden disponera hela egendomen med dess åbyggnader, hvarjemte kronofogden, som, under förutsättning att Eders Kongl. Maj:t beaktade arrendatorns ersättningsanspråk och öfriga yrkanden i vidsträcktare mån än hvad de sammanfölla med bestämmelserna i förut åberopade 15 punkten af arrendekontraktet, ansett dessa anspråks och yrkandens lösning böra ske på godvillighetens väg för undvikande af måhända mångåriga tvister, i underdånighet hemställt, att, derest Eders Kongl. Maj:t i nåder beslutade, att asylen skulle förläggas till Restad, och de af arrendatorn framställda ersättnings- med flera kraf icke komme att vinna nådigt bifall, samtliga arrendatorns ersättningskraf äfvensom hans yrkande att varda befriad från arrendet måtte hänskjutas till afgörande af skiljemän till det antal, 3 § af lagen om sådana den 28 oktober 1887 bestämde, och valda på sätt i berörda lag angåfves, med rätt för staten och arrendatorn att inför skiljemännen framställa sina anspråk, samt att hvad skiljemännen beslöte skulle gälla såsom laga kraftegande beslut äfven hvad staten vidkomme. Vid kronofogdens utlåtande fans fogadt ett af arrendatorn afgifvet bevittnadt förklarande att han för sin del godkände alla uppkommande tvistefrågors lösning enligt lagen om skiljemän.

Eders Kongl. Maj:ts befallningshafvande hade såsom eget utlåtande åberopat hvad kronofogden i ärendet anförde.

'Den kommission, som haft till uppdrag att afgifva förslag till lämplig plats för ifrågavarande asyl' — yttrar domänstyrelsen vidare — 'har i fråga om den för asylen behöfliga arealen endast föreslagit, att till byggnadsplats måtte få användas omkring 15 tunnland af Restads egendom, men deremot icke afgifvit förslag till de områden i öfrigt, som för det med asylen afsedda ändamålet efter byggnadernas uppförande kunde erfordras, ehuru denna sistnämnda fråga har nära sammanhang med såväl asylens anläggande å Restad som med arrendatorns ersättningsanspråk och

egendomens framtida förvaltning. Af handlingarna inhemtas emellertid, att afsigten är att sysselsätta ett stort antal patienter med jordbruksarbeten, att i skogen anordna promenader för de sjuka, att å mossar och annan därför lämplig mark verkställa nyodlingar samt att fritt för asylens behof disponera alla å inegorna befintliga mer eller mindre skogbevuxna bergbackar och impedimenter. Under sådana förhållanden synes det domänstyrelsen, såsom om egendomen komme att såsom arrendegård förlora sitt egentliga värde och att för statsverket vore fördelaktigast att upplåta egendomen i dess helhet för asylens behof; och borde detta lämpligast ske fardagen det år, hvarunder byggnadsarbetet komme att påbörjas, då för detta arbetes utförande gifvetvis äro behöfliga att disponera, utom sjelfva byggnadsområdet, upplagsplatser, bostäder för tillsyningsmän och arbetare, plats för dragare och redskaper med mera, som är erforderligt för så stort byggnadsföretag som det ifrågavarande.

Visserligen är, såsom förut anförts, arrendatorn skyldig för ändamålet afstå egendomen tillhörig mark äfvensom inkomstgifvande lägenhet mot åtnjutande af minskning i arrendeafgiften, motsvarande den förlust honom tillskyndas, och lärer honom tillkomma att, derest han ej åtnöjes med den ersättning i form af minskning i arrendet, som honom kommer att erbjudas, sin talan mot kronan i denna del anhängiggöra genom stämning till laga domstol; men den förlust, som honom genom byggnadsföretaget kommer att tillskyndas, kan i fall såsom detta icke afse endast minskning i inkomsten för honom fräntagen jord, utan äfven intrång och skada i öfrigt i egendomens skötsel med flera olägenheter, som under byggnadsarbetet kunna uppkomma. För undvikande af de rättegångar, som sannolikt skulle uppkomma mellan asylen och arrendatorn för slitande af tvistigheter dem emellan rörande de ersättningar, hvarpå arrendatorn komme att göra anspråk, icke endast för jord utan äfven för skada och intrång med mera under den tid, byggnadsarbetet komme att pågå, synes lämpligast att arrendatorn berättigades att enligt sin önskan redan före arbetets påbörjande blifva från arrendet skild.

De ersättningsanspråk, som af arrendatorn, ifall så blefve förhållandet, framstälts, synas styrelsen delvis öfverdrifna och till en del obefogade, men en del förefalla dock vara af beskaffenhet att lämpligast böra genom skiljedom afgöras.

Med stöd af hvad nu anförts får domänstyrelsen i underdånighet hemställa, att, derest Eders Kongl. Maj:t till medicinalstyrelsens framställning om asylens förläggande å Restad lemna nådigt bifall, Eders Kongl. Maj:t måtte i sammanhang dermed förklara: att asylen skall öfvertaga egendomen i dess helhet den 14 mars det år, hvarunder arbetet med byggnaderna

påbörjas; att arrendatorn samma dag berättigas lemna egendomen samt att alla ersättningsanspråk från arrendatorns sida för arrendets tidigare afträdande än det kontraktsenliga med mera skola afgöras af skiljemän i enlighet med lagen derom den 28 oktober 1887.

Skulle emellertid till asylen endast upplåtas den ifrågasatta byggnadstomten, får styrelsen underdånigst hemställa, att dervid fästes såsom vilkor, att tomten så ordnas, att den egendomen tillhörande grustäkten icke faller inom tomtområdet och således för egendomens behof bibehålles, samt att stängsel omkring området af asylen uppsattes och för framtiden underhålles.

Genom nådigt bref den 18 november 1898 behagade Eders Kongl. Maj:t uppdraga åt medicinalstyrelsen ej mindre att med biträde, der så erfordrades, af särskildt sakkunnige, dem styrelsen egde tillkalla, uppgöra och till Eders Kongl. Maj:t afgifva fullständigt, af ritningar och kostnadsberäkningar åtföljdt förslag till en å kronodomänen Restad förlagd asyl, beräknad för omkring 1,000 sinnessjuka, deraf ungefär 150, hälften af hvardera könet, botliga patienter från Vestergötland, Dalsland, Bohuslän och Halland, samt de öfriga, asytpatienter, utan afseende på hemorten, än äfven att afgifva underdånigt yttrande med anledning af hvad domänstyrelsen uti sitt underdåniga utlåtande anført i ärendet. Vidare befallde Eders Kongl. Maj:t genom nådig remiss den 24 april 1899 medicinalstyrelsen att afgifva underdånigt utlåtande angående en af ledamöterna af Riksdagens andra kammare H. Amnéus och C. G. Bergendahl gjord underdånig framställning, att den nu föreslagna anstalten för sinnessjuka måtte förläggas till länderiet Fredriksberg i närheten af Falköping. Derjemte hafva särskilda komiterade, tillsatta af stadsfullmäktige i Falköping, dels direkt till medicinalstyrelsen insändt en skrifvelse i ärendet med anhållan att densamma måtte bringas till regeringens och Riksdagens kännedom, dels till Eders Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Skaraborgs län ingifvit ett duplettexemplar af samma skrifvelse, hvilket, sedan detsamma blifvit till Eders Kongl. Maj:t öfverlemnadt, remitterats till medicinalstyrelsen för att biläggas öfriga hithörande handlingar.

Då dessa frågor stode i nära samband med hvarandra, har medicinalstyrelsen i underdånigt utlåtande af den 29 september 1899, hvarvid fogats alla till ärendet hörande handlingar, anhållit, att frågorna finge i ett sammanhang underställas Eders Kongl. Maj:ts nådiga pröfning.

Hvad först anginge framställningen om ifrågavarande asyls förläggande till länderiet Fredriksberg i närheten af Falköping, hade förslagsställarne afsett att få densamma pröfvad, innan arbetet med ritningarna till en å Restad förlagd asyl hunnit börja eller väsentligen fortskrida.

Härvid erinrade medicinalstyrelsen, att sagda ritningar vid tiden för framställningens ingifvande till Eders Kongl. Maj:t redan voro i hufvudsak färdiga. Senare derå utfördt arbete hade uteslutande haft till uppgift att genom möjliga inskränkningar nedbringa kostnaden för anstaltens byggnader.

I sjelfva saken fäste medicinalstyrelsen först uppmärksamheten derpå att, då riksdagsmännen Amnéus och Bergendahl framhölle Falköping såsom en för en sinnessjukvårdsanstalt för vestra Sverige mera centralt belägen plats än Venersborg, hade de utgått från ett af dem sjelfva gjordt antagande, att med vestra Sverige härvid afsåges ej blott Halland, Bohuslän, Vestergötland och Vermland, utan äfven Örebro och Jönköpings län. Denna utgångspunkt vore en helt annan än den, som varit ledande såväl för den kommission af sakkunnige, från hvilken förslaget om Restad såsom plats för den nya asylen först utgått, som äfven för medicinalstyrelsen, hvilka båda ansett, att sagda anstalt borde mottaga botliga patienter från Vestergötland, Dalsland, Bohuslän och Halland, men asylpatienter äfven från andra delar af riket. Då det företrädesvis vore för förra slaget af patienter som det vore af större vikt att hafva kort väg till en kuranstalt, syntes Venersborg, med afseende fästadt på sistnämnda fyra landskap, åtminstone icke kunna anses sämre beläget än Falköping. För sjuka från Örebro län likasom från Vermland låge Kristinehamns hospital beqvämast till, och patienter från Jönköpings län kunde utan svårighet föras till någondera af anstalterna i Vadstena, Vexjö eller Lund. För asylpatienter, hvilka i allmänhet en lång följd af år, ofta för hela lifvet, kvarblefve på vårdanstalten, betydde för öfrigt resans längd mindre, i synnerhet som de, vanligen flere samtidigt, i derför särskildt afsedd jernvägsvagn skulle föras från hospitalen till asylerna.

I fråga om de företräden eller olägenheter för öfrigt, som de föreslagna platserna — Restad nära Venersborg och Fredriksberg invid Falköping — erbjöde, hade, yttrade medicinalstyrelsen, asylkommissionen af 1897—98 så utförligt redogjort för dem bägge, att medicinalstyrelsen kunde åtnöjt sig med att hänvisa till och åberopa kommissionens utredning, hvilken föregick Eders Kongl. Maj:ts uppdrag till medicinalstyrelsen uti nådigt bref den 18 november 1898 att uppgöra förslag till en å kronodomänen Restad förlagd asyl för sinnessjuka. Då emellertid några af riksdagsmännen Amnéus och Bergendahl mot sagda utredning rigtade anmärkningar förtjenade att närmare granskas, hade styrelsen, hvars ordförande och föredragande för hospitalsärenden besökt båda platserna, ansett sig böra till bemötande ytterligare upptaga dessa anmärkningar. Medicinalstyrelsen yttrade sig utförligt derom och behandlade äfven gjord

erinran om olägenheten för Restad af lukten från Vargö pappersmassefabrik, hvarom åberopats ett af några personer från trakten af Venersborg utfärdadt intyg, enligt hvilket denna lukt skulle vara mycket besvärande för bostäder, belägna i den från fabriken kommande vindens riktning. Det nämnda intyget, som undertecknats jemväl af Restads nuvarande arrendator, hvilken förut förklarar sig länge hafva eftersträfvat att komma till Restad och ogera lemna egendomen, syntes medicinalstyrelsen icke vara af beskaffenhet att böra rubba tilliten till kommissionens opartiska utredning. Medicinalstyrelsen kunde icke heller finna det rimligt, att staten skulle låta förhindra sig från att för ett allmännyttigt ändamål begagna en sin egendom, emedan en fabrik underlåte att vidtaga nödiga åtgärder till förstörande af de från densamma utgående illaluktande ångorna. Någon teknisk svårighet att borttaga eller väsentligen mildra lukten i detta fall torde väl icke finnas. Och lede — såsom man velat göra troligt — en vidsträckt och folkrik nejd, der till och med en residensstad vore belägen, utaf fabriken i fråga, då tillkomme det helt visst ortens helsovårdsmyndigheter att inskrida för att åvägabringa rättelse. Något oundvikligt och bestående ondt, som borde uti föreliggande fråga tillmätas afgörande vikt, kunde medicinalstyrelsen således icke se uti »Vargölukten».

Medicinalstyrelsen förmålde sig efter den gjorda utredningen ingalunda kunna tillstyrka den nya asylens förläggande till Fredriksberg. Icke heller ansåge medicinalstyrelsen något skäl vara förebragt, hvarför planen att bygga vid Restad skulle öfvergifvas. Skulle emellertid så ske, blefve det, enligt styrelsens mening, nödvändigt att söka upp någon annan plats än Fredriksberg. Dermed skulle dock följa ett nytt uppskof med den högst nödiga anstaltens påbörjande, hvilket medicinalstyrelsen ansåge sig böra på det kraftigaste afstyrka. Bristen på plats för sinnessjuka vore nemligen för närvarande mycket stor, och det kunde med visshet förutses, att denna nöd icke afhjelpes, med mindre än att kraftiga åtgärder vidtoges. Öfverstyrelsens för hospitalen årsberättelse för år 1897 utvisade, att 4,271 platser för sinnessjuka funnes å statens anstalter och att antalet sinnessjuka i riket uppginge till 9,340. Till jemförelse härmed kunde anföras, att i Holland, som hade ungefär samma invånareantal som Sverige, år 1897 vårdades å anstalter 7,326 sinnessjuka. Ehuru det ej med visshet kunde beräknas, huru många af de sinnessjuka i vårt land som behöfde anstaltsvård, kunde man dock, med kändedom derom att vård å anstalt allt mer söktes, att sannolikt icke alla sinnessjuka vore kända och att af de 4,271 å statens sinnessjukvårdsanstalter sistnämnda år befintliga sjukplatserna 150 vore upptagna af idioter, med bestämdhet säga, att plat-

serna vore för få. Ett ytterligare bevis derpå utgjorde den enligt rapporter från de olika anstalterna den 1 september 1899 uppgjorda lista på de sinnessjuka, för hvilka plats beviljats i mån af uppstående ledighet, hvilken lista slutade å en summa af 775. Då Upsala asyl komme att inrymma ungefär 800 patienter, syntes deraf att, redan innan denna anstalt tagits i bruk, patienter funnes för densamma till nästan fullt antal. Omsättningen å asylerna vore dessutom obetydlig, hvarför det kunde antagas, att inom kort samma nöd inträffade, ifall ej snart en ny anstalt uppfördes. En sådan förmodan hade så mycket mera skäl för sig, som, enligt hvad förut anförts, det verkliga antalet sinnessjuka i landet sannolikt vore större än det uppgifna. Utom de kända ofullkomligheter, som vidlådde de uppgifter, hvilka lemnades härom i vårt land, tydde jämförelsen med andra länder härpå. Sålunda hade Preussen år 1884 24,3 sinnessjuka på 10,000 af landets invånare och England år 1894 30,5 på samma antal. Tillämpades dessa förhållanden på Sveriges ungefär 5,000,000 invånare, skulle de sinnessjukas antal härstädes uppgå till 12,000 å 16,000 i stället för enligt nu föreliggande uppgifter omkring 9,000. Ett uppskof med uppförande af en ny anstalt torde därför komma att hafva svåra följder för staten, kommuner och enskilda personer.

För uppgörande af förslag till asyl å kronodomänen Restad af angifven art och beskaffenhet hade medicinalstyrelsen, med stöd af nådiga brefvet den 18 november 1898, tillkallat öfverläkaren vid Kristinehamns hospital A. Envall, öfverläkaren vid Stockholms hospital professor E. Hjertröm och öfverläkaren vid Upsala hospital professor T. Nerander för att biträda styrelsens ordförande, föredraganden i hospitalsärenden och styrelsens i byggnadsärenden biträdande arkitekt vid fullgörandet af detta arbete. Af dessa personer hade fullständiga, af hofintendenten Kumlien uppgjorda ritningar och kostnadsberäkningar till den föreslagna anstalten jemte särskildt utlåtande, innefattande redogörelse för de grundsatser, som vid arbetets utförande blifvit följda, och beskrifning öfver anstaltens olika byggnader m. m. blifvit till medicinalstyrelsen öfverlemnade. I utlåtandet anfördes bland annat följande:

'Den erfarenhet, som vid äldre anläggningar vunnits såväl inom som utom riket, har noggrant beaktats. Inom riket har emellertid något fullt liknande byggnadsföretag icke förut blifvit utfördt. Det stora antalet sjuka, som å den nya anstalten skola vårdas, sammanförandet af hospitals- och asytpatienter i samma anstalt, planen att utanför och likväl i samband med den slutna anstalten bereda vård för patienter, som under åtnjutande af den större frihet deras tillstånd medgäfvit skulle sysselsättas med jord-

bruksarbete -- allt detta betingar särskilda, vid tidigare hospitalsanläggningar icke i samma mån tillämpade anordningar.

Att inom en gemensam anstalt sammanföra hospitals- och asylpatienter (akut och kroniskt sinnessjuka) medför stora fördelar vid sjukvården och förvaltningen samt åstadkommer tillika en afsevärd besparing, enär förflyttning af patienter, som varit akut och blifvit kroniskt sinnessjuka, till en stundom aflägsen asyl, såsom eljest måste ske, derigenom undvikas. För de akut sinnessjuka fordrar emellertid den moderna, humanare riktningen af sinnessjukvården särskildt inrättade lokaler, der åt dem kan beredas en mera noggrant genomförd ändamålsenlig behandling än den, som förr ansetts behöflig och varit vanlig. Sålunda böra utvägar finnas att genom trägen tillsyn och omvårdnad tidigt i sjukdomens början hålla dessa sjuka till ordning och snygghet samt för öfrigt bereda dem särskild behandling i likhet med de i vanlig mening kroppsligt sjuka. Erfarenheten har nemligen visat, att utsigterna till helsans återvinnande för de sjuka på detta sätt ökas. Planen har därför varit att för de akut sinnessjuka föreslå lokaler, som mera öfverensstämna med dem, som finnas å ett vanligt sjukhus, bereda dem riklig tillgång på luft och ljus samt tillika ordna så, att ett nödigt antal af dem skall kunna ständigt öfvervakas, antingen flere tillsammans eller några få i samma rum, eller slutligen en för sig i enkelrum med oläst, vanligen öppen dörr. Den större delen af de sålunda öfvervakade beräknas skola hållas till sängs. Då bad i olika former är ett godt hjälpmedel särdeles vid behandling af akut sinnessjuka, äro badrummen på de för dessa sjuka afsedda afdelningar så beqvämt förlagda, att bad kunna utan tidsutdrägt gifvas och de sjuka med lätthet tillses af sjukvårdsbetjeningen under badningen.

För de akut sinnessjuka, som icke kunna vårdas å öfvervakningsafdelningarna och äro för mycket störande för medpatienterna, behöfvas särskilda lokaler. En mindre paviljong (isoleringspaviljongen) är dertill afsedd, belägen inom asylpaviljongernas rad, men likväl närmare den egentliga hospitalspaviljongen än asylafdelningens isoleringspaviljong. Ehuru båda afdelningarnas isoleringspaviljonger hafva likartadt ändamål, kan asylafdelningens isoleringspaviljong icke ersätta hospitalsafdelningens, emedan de akut sinnessjukas våldsahetsutbrott kräfva en noggrannare tillsyn än de kroniskt sinnessjukas, som redan kanske i åratal haft sådana utbrott af oförändrad beskaffenhet och redan kommit till ovanor, hvarifrån man vill söka rädda nyligen insjuknade.

Asylafdelningarna eller de kroniskt sinnessjukas afdelningar skola deremot enligt förslaget inrättas såsom enkla boningsrum, dervid sofrummen i allmänhet äro beräknade för flere sjuka, dock ej öfverskridande tolf i

hvarje rum. Särskilda rum äro afsedda för tillfälligt sjuka eller för isolering vid inträffande fall af smittosamma sjukdomar.

Hvarje för sjuka afsedd byggnad innehåller äfven enkelrum eller isoleringsrum, till mindre antal å afdelningarna för lugna, men i riklig mängd å afdelningarna för stormande, oroliga eller osnygga.

Erfarenheten vid våra nuvarande anstalter har lärt, hvilka svårigheter som uppstå för sjukvården, om för många patienter sammanföras i samma sjukvårdsafdelning. Skall en noggrannare behandling komma till stånd, måste antalet patienter på hvarje afdelning vara begränsadt. På denna grund har hvarje hospitalsafdelning beräknats för endats 15 patienter. Asylafdelningarna åter hafva beräknats kunna utan olägenhet inrymma i allmänhet det dubbla antalet patienter på hvarje sjukvårdsafdelning, undantagandes vissa afdelningar för våldsamma.

De olägenheter för sjukvården, hvilka uppstått å Lunds asyl, derigenom att de sjuka i en del af paviljonger skola intaga sina måltider i jordvåningen, stundtals vistas i bottenvåningens dagrum, arbeta på verkstäderna tre trappor upp och slutligen tillbringa natten i sofrum en, två å tre trappor upp, hafva uti ifrågavarande förslag afhjelpats sålunda, att ingen paviljong fått större höjd än tre våningar, och att de tre våningar höga asylpaviljongerna sammanbundits med en byggnad, innehållande matsalar på nedra botten och verkstäder i öfvervåningen. Dag- och sofrum hafva anordnats i samma våning på det sätt, att korridorerna utanför sofrummen gjorts tillräckligt breda för att kunna tjena som dagrum. Härigenom tillgodogöres äfven utrymmet bättre, och tillsynen af patienter, som tillfälligtvis fått ligga qvar i sofrummen på dagen, underlättas.

Likasom asylerna i Lund och Upsala föreslås att uppföra denna anstalt enligt paviljongsystemet sålunda, att för hvarje grupp af patienter af likartad sinnesbeskaffenhet och samma kön beräknas en paviljong. Mans- och qvinspaviljongerna äro fullständigt analoga och utgöra 5 par, nemligen ett par för konvalescerande, lugna, halforoliga och oroliga akut sinnessjuka; ett par för lugna och halflugna kroniskt sinnessjuka; ett par för oroliga och orenliga kroniskt sinnessjuka; ett par för våldsamma, stormande och svårt osnygga akut sinnessjuka och slutligen ett par för våldsamma, stormande och svårt osnygga kroniskt sinnessjuka. De särskilda paviljongerna äro så långt skilda från hvarandra, att de på alla sidor hafva fri tillgång till luft och ljus, men likväl så nära, att en öfverflyttning af patienter från den ena till den andra byggnaden icke kan möta några svårigheter. Paviljongerna äro vidare ställda i rad efter hvarandra, hvarje paviljong i riktningen norr och söder, så att deras långsidor belysas på ena sidan af förmiddagssolen, på andra sidan af eftermiddagssolen. Hvarje paviljong har sina särskilda

promenadgårdar, vid afdelningarna för lugna försedda med lågt staket, vid isoleringsafdelningarna inhägnade med tätt plank och vid afdelningarna för mer eller mindre oroliga och opålitliga sjuka omgärdade med ett i förhållande till de sjukas tillstånd afpassadt stängsel. Dessa paviljonger jemte dertill hörande förvaltnings- och ekonomibyggnader utgöra den slutna anstalten, som blifvit ordnad hufvudsakligen efter samma grunder som rikets öfriga hospital och asyler.

Förslaget afser emellertid att äfven åtminstone i någon mån bereda plats för lugna och arbetande patienter i mindre byggnader (villa- eller cottage-systemet), der de sjuka kunna få en både för anstalten och dem sjelfva nyttig sysselsättning med jordbruksarbete, befrias från åsynen af de mera sjuka samt tillika erhålla den förmån, att, om ett återfall eller svårare anfall inträffar, kunna under den tiden återflyttas till hufvudanstalten. Så länge vårt lands sinnessjukanstalter icke lemnat utrymme för andra än de i det hela svårare formerna af sinnessjukdom, har behovet af byggnadsanordningar, liknande de nu föreslagna villorna, gjort sig mindre gällande. Förhållandena synas emellertid ändra sig, i samma mån som antalet platser å anstalterna ökas, och tidpunkten torde nu vara kommen att äfven i vårt land utsträcka den äfven här tillämpade tvångsfria behandlingen (det s. k. no restraint-systemet) för en del af de sinnessjuka derhän, att sådana sjukas hela lif och verksamhet å anstalterna ordnas i större öfverensstämmelse med deras föregående lefnadssätt, än som kan ske å för öfvervakning särskildt beräknade sammanträngda anstalter. Ett steg i denna riktning är att fördela de lugnare, arbetsföra sjuka i mindre, från den stora sjukhuskomplexen något afskilda boningshus eller villor, dock beroende af den för hela anstalten gemensamma hushållningen och af en väl afvägd tillsyn från sjukvårdens sida. Fördelen här af för icke blott de kroniskt utan ock för de akut sinnessjuka, hvilka denna behandling kan komma till godo, är uppenbar och af utlandets sjukvårdserfarenhet i stort omfång bekräftad. Olägenheterna af att samla ett större antal sinnessjuka inom slutna anstalter kunna också härigenom lättare undvikas.

Att beräkna det antal sinnessjuka, som vid denna anstalts första beläggning kan befinnas lämpa sig för dylik behandling, till mer än 10 % af hela sjukantalet lärer dock af flere skäl icke vara rådligt, och, då anstalten beräknats för 1,000 patienter, ansågs vid uppgörande af första förslaget till denna anstalt tre villor, två för män och en för kvinnor, hvar och en afsedd för 29 sjuka, någorlunda motsvara behovet för närvarande, helst som ett mindre antal kvinnor, tillhörande nämnda kategori af sjuka, hvilka beräknas erhålla sysselsättning i anstaltens ekonomiafdel-

ningar, med fördel syntes kunna få bostad i en särskild afdelning i hufvudkomplexen.

En annan möjlighet att framdeles utvidga anstalten kunde bestå i att fördela patienterna gruppvis å aflägsnare delar af området i smärre arbetskolonier enligt det i utlandet pröfvade s. k. farmsystemet. Äfven härtill lemna visserligen denna anstalt med sina stora egovidder och odlingsmöjligheter invid de å området fördelade torplägenheterna afsevärda tillfällen. En sådan anordning, som dock endast i ringa mån kan öka patientantalet och redan därför ej gör villor öfverflödiga, kan emellertid icke genomföras, förr än anstalten någon tid varit i full verksamhet samt patienternas arbetskraft och individuella beskaffenhet blifvit noga kända af anstaltens egen sjukvårdskår.

Vid de första öfverläggningarna, dervid planen för uppförande af denna asyl förekom till behandling, beslöts att med fullt tillämpande af den nutida sjukhushygienens fordringar tillmätta utrymmet å sjukafdelningarna, att föreslå uppförandet af ofvannämnda paviljonger och tre villor för de sjuka samt byggnader för förvaltningen och ekonomien. Vidare beslöts, att en särskild byggnad med familjebostad skulle uppföras för en af de biträdande läkarne, ett centralbad för arbetande patienter skulle uppbyggas, ett svagdricksbryggeri förenas med pumphuset och ett begravningskapell sammanföras med obduktionshuset. Då emellertid kostnadsberäkningarna utvisade, att detta förslag skulle medföra en kostnad af omkring 3,500,000 kronor, beslöts att söka nedbringa denna summa genom att, så långt sådant kunde ske, inskränka utrymmet å sjukpaviljongerna, att för närvarande föreslå uppförandet af blott en patientvilla och att från förslaget utesluta boställshuset för en af biträdande läkarne, centralbadet, svagdricksbryggeriet och begravningskapellet. Det ursprungliga förslaget torde få anses såsom det bästa från sjukvårdens synpunkt, men det senare, nu såsom det definitiva framställda, är vida billigare, på samma gång som det från sjukhushygienisk synpunkt kan betecknas såsom fullt försvarligt. Paviljongerna för akut sinnessjuka lemna skäligen godt utrymme. Å asylafdelningarna är luftkuben för hvarje patient mera begränsad, men inskränkningsen torde å dessa afdelningar icke medföra någon olägenhet, alldenstund derstädes intagna patienter äro mera i behof af en anstalts hägn än af en direkt behandling för deras sinnessjukdom. Efter den gjorda reduktionen är utrymmet å asylpaviljongernas soffrum beräknadt till omkring 5 kvadratmeter för hvarje patient, uti samma paviljongers isoleringsrum till mellan 8 och 9 kvadratmeter, uti dagrummen till 2,5 kvadratmeter och uti matsalarne bordsutrymmet till 0,65 meter. På hospitalsafdelningarna har utrymmet icke reducerats så mycket, i det att detsamma

i det definitiva förslaget bestämts för hvarje patient till omkring 6 kvadratmeter i de större gemensamma sofrummen, omkring 10 kvadratmeter i de mindre öfvervakningsrummen och i enkelrummen. Rummens höjd är beräknad till 3,6 meter i alla sjuklokaler.

Vid första anläggningen torde man kunna nöja sig med allenast *en* patientvilla, enär i början ej så många patienter af den beskaffenhet, att de kunna erhålla den större frihet, som vistelsen i en villa medför, lära komma till denna anstalt. I den mån behovet af flera villor uppstår, kunna flera sådana efter hand uppföras enligt nu framställd plan.

Behovet af familjebostad för en af de biträdande läkarne kan anses vara oafvisligt. En så stor anstalt bör icke göras beroende af en enda persons förmåga och grundliga insigter. Vid öfverläkarens sida erfordras en biträdande läkare, som kan med full sakkännedom ersätta öfverläkaren under dennes semester och tillfälliga förfall och lemna öfverläkaren ett godt stöd vid sjukvården. Denna sakkännedom kan emellertid ej förvärfvas utan längre tids erfarenhet rörande sinnessjukvården i allmänhet och särskildt å samma anstalt. Endast undantagsvis kan det dock förväntas, att en biträdande hospitalsläkare skulle finna sig uti att kvarstanna tillräckligt länge för att vinna nyss antydda kvalifikation, om det förvägras honom att bilda familj. Blott de biträdande läkare, som vilja för en kortare tid utbilda sig i psykiatrien och sedan öfvergå till annan läkareverksamhet eller hoppas på en snar befordran, torde finna sig tillfreds med ungarbostad. På sådan grund beslöts först att föreslå familjebostad i särskild byggnad för *en* biträdande läkare, som sålunda i afseende på bostad skulle blifva likställd med sysslomannen. Då det emellertid sedermera visade sig nödvändigt att nedbringa kostnaden för hela anstalten, ändrades detta förslag på det sätt, att *en* biträdande läkare skulle få familjebostad och *en* två rum, men båda i administrationshuset.

Centralbadet kan äfven undvaras tillsvidare och så länge antalet arbetande patienter icke är så stort, att det kan medföra olägenheter att bereda dem bad å de respektive afdelningarna.

Bryggeriet var ursprungligen påtänkt för att kunna bereda anstalten tillgång på godt och billigt dricka. Då emellertid detta ändamål skulle kunna vinnas genom varans utbudande till tafelan åt närbelägna bryggerier, hvaraf resultatet icke på förhand kan beräknas, torde ett uppskof med bryggeriets uppförande vara lämpligt, till dess närmare erfarenhet i saken vunnits.

Inom anstaltens inhägnade område skulle i enlighet med den lemnade redogörelsen förläggas fem par sjukpaviljonger med ett afstånd af omkring 50 meter mellan hvarje paviljong i samma rad och omkring 90

meter från den ena till den andra paviljongraden. Manspaviljongerna skulle upptaga södra och qvinspaviljongerna norra delen af området. Vester om sjukpaviljongerna skulle förläggas nödiga ekonomibyggnader, ett verkstadshus i linie med manspaviljongerna och ett bageri i linie med qvinspaviljongerna. Framför sjukpaviljongerna i midten på östra sidan af anstaltskomplexen skulle administrationsbyggnaden ligga och i samma linie samt mot den vestra delen af området köks- och tvättbyggnad, ångpanne- och maskinhus samt bostadshus för manlig ekonomibetjening. Alla byggnader inom komplexen skulle förenas genom underjordiska gångar, der alla ledningar för uppvärmning, vattenanskaffning och elektrisk belysning skulle placeras.

Utom det inhägnade området skulle anläggas villan för män, vattentorn, portvaktstuga, obduktionshus, boställshus för öfverläkare och syssloman, pumphus och vattenfiltrum. Förslaget innehåller dessutom kostnadsberäkning för spårväg till underlättande af allehanda transporter inom anstaltens område, planering och stängsel, soltält, vedbod för bageriet, kolgård, fotogénkällare, ångbåtsbrygga och diverse uthus. I förslaget hafva icke beräknats några särskilda kostnader för bostäder åt en del funktionärer och ekonomibetjening, som skulle få tillräckligt utrymme i kronodomänens karaktershushus och flygelbyggnad. Då domänen tillhöriga magasin, ladugård, sädeslada, tröskverkshus och svinhus äro i godt stånd, har någon särskild kostnad för dylika byggnader icke heller i förslaget upptagits.

Anstalten skulle förses med afloppsledning, vattenledning, centraluppvärmning medelst ånga och elektrisk belysning. Centraluppvärmningen är beräknad för hela asylkomplexen med dess byggnad för ekonomien med undantag af bageriet. De rör, som skulle leda ångan, skulle utgå från ångpannehuset genom förenämnda underjordiska gångar till alla de byggnader, som skulle sålunda uppvärmas.

Kostnaderna för anläggning å Restad af den föreslagna anstalten för sinnessjuka hafva beräknats sålunda:

Hospitals- och asylbyggnader.

För män.

Hospitalspaviljong n:o 1	kr. 57,000: —
Hospitalspaviljong nis 2, 3, 4 och 5	» 112,500: —
Asylpaviljong för lugna patienter	» 134,000: —
Asylpaviljong för osnygga och oroligapatienter	» 156,600: —
Asylpaviljong för osnygga och våldsamma patienter	» 169,000: —
Matsalspaviljong	» 47,300: —
	<hr/>
	kr. 676,400: —
	Transport kr. 676,400: —

Transport kr. 676,400:—

För qvinnor.

Samma antal byggnader som för män	»	676,400:—
Dessutom en paviljong efter det s. k. öppendörrsystemet ..	»	35,000:—

Administrationsbyggnader.

Administrationshuset	kr.	152,000:—	
Ekonomibyggnaden	»	133,000:—	
Öfverläkarens bostad	»	35,500:—	
Sysslomannens bostad	»	23,400:—	
Boställshuset	»	44,000:—	
Bageri	»	33,000:—	
Verkstadshus	»	22,500:—	
Ångpanne- och maskinhus	»	48,000:—	
Pumphus	»	11,000:—	
Lik- och obduktionshus	»	7,300:—	
Grindstuga	»	8,500:—	
Vedbod för bageriet	»	1,200:—	
Afträdesbyggnad för yttre betjeningen	»	800:—	
Uthusbyggnad för boställshuset	»	700:—	
Fotogénkällare	»	1,150:—	
Kolgård vid ångbåtsbryggan	»	1,000:—	
Sammanbindningsgångar under marken mellan byggnaderna	»	30,000:—	553,050:—

Inredningsarbeten samt ledningar för vatten, värme och belysning m. m.

Värmeledning enligt ingenjör H. Theorells förslag	kr.	170,000:—	
Inre vatten- och aflöppsledningar enligt P. A. Sjögrens förslag	»	100,000:—	
Yttre vattenledningar enligt kapten F. V. Hansens förslag	»	120,000:—	
Ledningar för elektrisk belysning enligt ingenjör Axel Estelles förslag	»	80,000:—	
Köks- och tvättapparater enligt Nya aktiebolaget Atlas förslag	»	69,500:—	
Åskledningar enligt ingenjör John Anderssons förslag	»	13,130:—	552,630:—

Transport kr. 2,493,480:—

Transport kr. 2,493,480: —

Planeringar och stängsel.

Schaktning och planering	kr.	4,450: —	
Inhägnad med plank och staket	»	8,000: —	» 12,450: —
Större och mindre soltält	»		» 10,000: —
Angbåtsbrygga vid elfven jemte 2 dykdalber	»		» 10,000: —

Spårvägsanläggning.

Fast materiel enligt John Fröléens förslag	»	9,000: —	
		<hr/>	Summa kr. 2,534,930: —

I anledning af domänstyrelsens förslag om hela kronodomänen Restads öfvertagande för hospitalsväsendets räkning från byggnadstidens början anförde medicinalstyrelsen i sin underdåniga skrifvelse den 29 september 1899 följande.

Då den kommission, som blifvit utsedd att afgifva förslag till plats för den nya asylen, till en början endast begärt 15 tunnland af egendomen Restad jemte nödiga vägar för uppförande af den tilltänkta anstalten, syntes af kommissionens skrifvelse härom, att detta skett under förutsättning af godvillig öfverenskommelse eller antaglig värdering angående den ersättning, som borde tillkomma arrendatorn. Hade tillfredsställande öfverenskommelse med arrendatorn kunnat träffas, hade detta sätt sannolikt också blifvit billigast för staten såväl under byggnadstiden som under de första åren af asylens verksamhet. Då arrendetiden tagit slut, hade egendomen kunnat utan någon särskild ersättning till arrendatorn i sin helhet tagas i besittning. Som emellertid arrendatorn framställt stora anspråk på ersättning och utgången af en rättegång derom torde vara oviss, syntes den bästa utvägen vara den af domänstyrelsen föreslagna. Härigenom gjordes endast den afvikelse från den ursprungliga planen, att egendomens öfvertagande af asylförvaltningen påskyndades.

Vid uppförandet hittills af anstalter för sinnessjuka på plats, der ingen anstalt förut funnits, såsom vid Kristinehamn och Piteå, hade tillsynen öfver jordområdet, byggnadsarbetet och utredningen af anstalten ombesörjts af medicinalstyrelsen ensam, till dess anläggningen blifvit färdig, hvarefter en direktion blifvit tillsatt. Detta förfaringssätt hade emellertid redan vid uppförandet af nyssnämnda anstalter medfört ett tungt tillägg till medicinalstyrelsens öfriga arbeten. Då statens anstalter för sinnessjuka nu ökats både i antal och omfattning, blefve ett sådant

tillvägagående hädanefter omöjligt, helst då det, såsom här, äfven gälde skötsel af en stor landtegendom. Men svårigheten kunde afhjelpas genom att redan från början tillsätta en direktion, som öfvertog sistnämnda bestyr och derjemte blefve den lokala myndigheten under byggnadstiden äfven i andra hänseenden. Ordnares förvaltningen på detta sätt, borde inga svårigheter uppstå genom ett bifall till domänstyrelsens förslag, och afsevärda fördelar skulle vinnas. Några stridigheter med en förutvarande arrendator skulle då ej kunna uppstå, behöfliga upplagsplatser blefve tillgängliga, egendomen med alla dess byggnader komme att disponeras af asylförvaltningen, och patienternas sysselsättande med alla de arbeten, som förekomme vid en egendoms skötsel, kunde redan från början planläggas och allt mer befördras utan hinder af en arrendators önskningsar och intressen, hvilket icke hindrade, att för asylen öfverflödigt jord kunde på nya villkor utarrenderas.

Då således sinnessjukvården skulle vinna på ett snart öfvertagande af kronodomänen Restad för asylförvaltningens räkning och nuvarande arrendatorn vare villig att afstå densamma, samt då genom anlitande af skiljemän ersättningen till arrendatorn borde kunna begränsas till en måttlig summa, tillstyrkte medicinalstyrelsen i underdånighet, att Eders Kongl. Maj:t, på sätt domänstyrelsen föreslagit, måtte förklara, att asylförvaltningen skulle öfvertaga egendomen i dess helhet den 14 mars det år, hvarunder arbetet med byggnaderna påbörjades, att arrendatorn samma dag berättigades lemna egendomen, samt att alla ersättningsanspråk från arrendatorns sida skulle afgöras af skiljemän i enlighet med lagen derom den 28 oktober 1887.

Beträffande det af de sakkunnige uppgjorda förslaget till anläggning af en asyl å domänen Restad förklarade medicinalstyrelsen, efter att hafva granskat detsamma, sig förorda förslaget till antagande och yttrade, att om till den beräknade anläggningskostnadens slutsumma, 2,534,930 kronor, lades det kapitaliserade värdet af domänen Restad, beräknadt efter den årliga arrendesumman till 50,000 kronor, och det af arrendatorn begärda skadeståndet, 28,764 kronor, hela utgiften för erhållande af en anstalt med 1,000 sjukplatser skulle komma att uppgå till 2,613,694 kronor eller 2,613 kronor 69 öre för hvarje sjukplats. Detta pris måste anses såsom mycket billigt, om härmed jemfördes priset för sjukplats å förut uppförda anstalter. Sälunda hade kostnaden för Piteå hospital, som tagits i bruk år 1893 och rymde 300 sängar, uppgått till 20,000 kronor för jordområdet, 965,000 kronor för det först verkställda byggnadsarbetet och 68,090 kronor för de senare uppförda byggnaderna och för utförande af elektrisk belysningsanläggning eller tillsammans 1,053,090 kronor, utgörande 3,510 kronor

för hvarje sjukplats. Kristinehamns hospital, som äfvenledes hade 300 sängar och tagits i bruk år 1887, då byggnadskostnaderna voro lägre, hade betingat ett pris af 936,220 kronor 80 öre eller 3,121 kronor för hvarje sjukplats, men vid detta hospital hade sedermera flere byggnadsarbeten verkstälts och elektrisk belysning införts.

I utlandet hade anstalterna för sinnessjuka i regeln betingat än högre pris. Såsom exempel anfördes anstalten Herzberge invid Berlin, beräknad för 1,000 patienter och tagen i bruk år 1893, å hvilken hvarje sjukplats kostat 5,050 riksmark, och anstalten Gehlsheim invid Rostock, beräknad för 250 patienter och tagen i bruk år 1896, der kostnaden för hvarje sjukplats uppgått till 5,400 riksmark.

Derjemte borde bemärkas, att kostnadsberäkningarna för den nu föreslagna anstalten vore uppgjorda efter nuvarande höga pris på arbete och byggnadsmateriel.

På grund af det anförda hemställde medicinalstyrelsen i underdånighet, det Eders Kongl. Maj:t täcktes till näst sammanträdande riksdag aflåta nådig proposition derom, att kronodomänen Restad i Naglums socken, Väne härad och Elfsborgs län måtte upplåtas för anläggande af en asyl för sinnessjuka och för detta ändamål få öfvertagas af medicinalstyrelsen den 14 mars det år, då byggnadsarbetet påbörjades, dock att domänstyrelsen måtte erhålla i uppdrag att förvalta den egendomen tillhöriga skogsmark, men med rätt för asylens målsmän att i skogen låta anordna promenader för de sjuka och att å mossar och annan därför lämplig mark verkställa nyodlingar; att nuvarande arrendatorn af berörda kronodomän för afträddandet af egendomen före arrendetidens utgång måtte tillerkännas den ersättning — högst 28,764 kronor — som af skiljemän, tillsatta enligt lagen om sådane den 28 oktober 1887, kunde varda bestämd; samt att för anläggande af ifrågavarande asyl måtte utöfver förenämnda ersättning beviljas ett anslag på extra stat af en till 2,535,000 kronor afrundad summa, deraf för år 1901 ett belopp af 350,000 kronor.

Sedan öfverintendentsembetet genom nådig remiss erhållit befallning att yttra sig i ärendet, afgaf på embetets anmodan f. d. professorn vid tekniska högskolan J. E. Cederblom ett memorial beträffande de vid asylen föreslagna värmeledningarna, uti hvilket memorial endast anmärktes, att värmeledning till två paviljonger för våldsamma patienter icke upptagits i kostnadsförslaget, hvars slutsumma därför borde ökas med 10,500 kronor. Under åberopande häraf har öfverintendentsembetet i underdånigt utlåtande den 5 innevarande månad vidkommande ritnings- och kostnadsförslagen i öfrigt anført, hurusom desamma från embetets sida icke gifvit anledning till annan erinran, än att embetet för sin del, med hänsyn till för när-

varande rådande särdeles höga och i allt fall osäkra prisförhållanden, ansett försigtigheten bjuda, att en post å vid pass 50,000 kronor upptoges för oförutsedda utgifter, hvadan, derest den af f. d. professor Cederblom påyrkade förhöjning i omkostnadsbeloppet för värmeledningen, eller 10,500 kronor, medräknades, den summa, som för betäckande af anläggningskostnaden för ifrågavarande asyl torde komma att af Riksdagen äskas, syntes böra bestämmas i rundt tal till 2,595,000 kronor.

Medicinalstyrelsen, som lemnades tillfälle att yttra sig med anledning af hvad sålunda anmärkts, anförde i underdånig skrifvelse den 11 i denna månad, att ehuru i hvar och en af de särskilda, med styrelsens förslag följande kostnadsberäkningar ett mindre belopp afsetts till oförutsedda utgifter, medicinalstyrelsen likväl, med hänsyn till de af öfverintendentsembetet framhållna osäkra prisförhållandena, som för närvarande rådde, och till den större erfarenhet på detta område, hvaröfver embetet förfogade, icke hade något att erinra vid embetets förslag att med omkring 50,000 kronor höja den beräknade kostnadssumman.

Vidkommande f. d. professor Cederbloms anmärkning att kostnadsförslaget för asylens uppvärmning upptog två paviljonger mindre, än som föreslagits till uppförande, hade detta förhållande uppkommit på följande sätt. Den ifrågavarande kostnadsberäkningen hade i juli detta år af ingenjören H. Theorell uppgjorts på grund af ett förslag, enligt hvilket hospitals- och asylafdelningarnas våldsammaste patienter tänktes sammanförda i en byggnad för hvarterdera könet. Vid den slutliga granskning, som för ändamålet tillsatta komiterade underkastade sagda förslag, hvilket tillkommit allenast i syfte att söka nedbringa byggnadskostnaderna, visade det sig emellertid, att detsamma icke kunde genomföras utan stora olägenheter för sjukvården, hvadan planen att sammanföra hospitals- och asytpatienter af sagda kategori måste öfvergifvas och i stället två paviljonger för hvarterdera könet anordnas, en större för asyl- och en mindre för hospitalpatienter. De två smärre hospitalspaviljonger, hvilkas utelemnande f. d. professor Cederblom anmärkt, tillkommo sålunda visserligen, efter det att ingenjören Theorells förslag uppgjorts; men i sammanhang med de nya byggnadernas upptagande i byggnadsplanen minskades i samma omfattning de stora asylpaviljongerna för våldsamma, hvadan enligt komiterades mening, hvilken äfven delades af ingenjören Theorell, ingen nämnvärd ändring i kostnaden för värmeledningen borde uppkomma. Af denna anledning företogs icke någon omräkning af kostnadsförslaget. I hvarje fall borde dock ökningen i kostnaden till följd af nämnda paviljongers tillkomst icke kunna uppgå till det af f. d. professor Cederblom beräknade beloppet af 10,500 kronor. Skulle därför

Eders Kongl. Maj:t anse lämpligt att i kostnadsförslaget upptaga det af öfverintendentsembetet föreslagna beloppet af 50,000 kronor, så funne medicinalstyrelsen det ännu mindre behöfligt att ytterligare öka samma kostnadsförslag med förenämnda, af f. d. professor Cederblom föreslagna belopp. Hela kostnaden för asylens anläggande, hvilken kostnad i medicinalstyrelsens förslag upptagits i jernadt tal till 2,535,000 kronor, skulle således, om nämnda summa å 50,000 kronor jemväl uppfördes i förslaget, kunna beräknas i rundt tal till 2,585,000 kronor, oafsedt ersättningen till nuvarande arrendatorn af den till plats för asylens afsedda kronodomänen.

Af den nu lemnade redogörelsen torde framgå, att fastän i vårt land på senare tid genom anläggning af nya eller utvidgning af äldre anstalter för sinnessjukas vård mycket åtgjorts för att afhjelpa den länge kända bristen på lämpliga platser för vård af sådana sjuka, ett stort och oafvisligt behof af en betydligt ökad tillgång på dylika platser fortfarande gör sig gällande. För att tillgodose detta behof synes mig den under nuvarande förhållanden lämpligaste åtgärden vara att på kronodomänen Restad anlägga en asyl, i hufvudsak så anordnad som medicinalstyrelsen föreslagit. För detta ändamål torde egendomens nuvarande arrendator böra berättigas att lemna egendomen den 14 mars 1901, eller det år, då, för den händelse anslag för ändamålet beviljas, arbetet med anläggning af byggnader för asylens lärer böra påbörjas, och synes egendomen böra få vid samma tid öfvertagas af medicinalstyrelsen, dock att domänstyrelsen må erhålla i uppdrag att tills vidare, intill dess Eders Kongl. Maj:t kan finna godt annorlunda bestämma, förvalta den till egendomen hörande skogsmark, men med rätt för asylförvaltningen att låta i skogen anordna promenader för de sjuka och att å mossar och annan därför lämplig mark anställa nyodlingar. Vidkommande den ersättning, som bör lemnas arrendatorn för det han före arrendetidens utgång frånträder arrendet, delar jag myndigheternas åsigt om lämpligheten deraf att denna ersättning må bestämmas af skiljemän, dock icke till högre belopp än den af arrendatorn i berörda afseende fordrade summa 28,764 kronor. Mot de uppgjorda ritnings- och kostnadsförslagen synes mig något väsentligt ej vara att erinra. Till den af medicinalstyrelsen begärda slutsumman 2,585,000 kronor torde emellertid, för att tillgång må finnas till utbetalande af ersättning åt arrendatorn böra läggas 28,700 kronor, och synes af dessa medel ett belopp af 378,700 kronor behöfva disponeras under år 1901.

På grund häraf får jag efter samråd med chefen för finansdeparte-

mentet i underdånighet hemställa, det Eders Kongl. Maj:t tacktes föreslå Riksdagen

ej mindre medgifva, att till anordnande af en asyl för sinnessjuka, i hufvudsaklig enlighet med hvad medicinalstyrelsen i sådant afseende föreslagit, må från och med den 14 mars 1901 upplåtas kronodomänen Restad jemte derå befintliga, kronan tillhöriga byggnader med skyldighet för domänstyrelsen att tills vidare, intill dess Eders Kongl. Maj:t kan finna godt annorlunda bestämma, förvalta den till egendomen hörande skogsmark, men med rätt för asylförvaltningen att låta i skogen anordna promenader för de sjuka och att å mossar och annan därför lämplig mark verkställa nyodlingar,

än äfven dels till uppförande af de för asylen erforderliga byggnader samt anläggning af spårväg och vattenledning till asylen m. m. i hufvudsaklig enlighet med de för detta ändamål upprättade ritningar, dock med Eders Kongl. Maj:t förbehållen rätt att låta deri göra sådana jemkningar, som kunna finnas erforderliga eller lämpliga och ej föranleda öfverskridande af de beräknade kostnadernas slutsumma, dels ock till ersättning åt egendomens nuvarande arrendator för det han före arrendetidens utgång frånträder arrendet bevilja ett anslag af 2,613,700 kronor och deraf på extra stat för år 1901 anvisa ett belopp af 378,700 kronor.»

Denna af statsrådets öfriga ledamöter biträdda hemställan behagade Hans Maj:t Konungen i nåder gilla; och skulle nådig proposition till Riksdagen aflåtas af det innehåll bilagan A till detta protokoll utvisar.

Ex protocollo

Carl Edv. Sterky.